

จริยธรรมในการวิจัยทางสังคมศาสตร์

จรรยา เศรษฐบุตร*

คำนำ

ในการทำวิจัยทางสังคมศาสตร์ในทศวรรษก่อนๆ ที่มิได้มีกระแสความคิดเรื่องสิทธิมนุษยชน หรือจริยธรรมในวิชาชีพ หรือการปกป้องทรัพย์สินทางปัญญาเข้ามาเกี่ยวข้อง นักวิจัยทางสังคมศาสตร์ได้ดำเนินการวิจัย และตัดสินใจปัญหาในประเด็นที่ปัจจุบันเรียกว่า “เกี่ยวข้องกับจริยธรรม” ด้วยวิจารณญาณของตนเอง โดยอาจใช้หลักแห่งศีลธรรมจรรยา ตัวบทกฎหมาย ขนบธรรมเนียมประเพณีของชุมชนที่เข้าไปศึกษา หรือแม้แต่จิตใต้สำนึกมาตัดสินตามแต่ละสถานการณ์ ในขณะที่ปัญหาด้านจริยธรรมของการทำวิจัยทางวิทยาศาสตร์การแพทย์ ซึ่งเป็นการวิจัยที่ใช้ร่างกายมนุษย์มาทดลอง แม้จะยอมรับว่าเป็นการกระทำที่จะเป็นประโยชน์ต่อมวลมนุษยชาติในอนาคตก็ตาม แต่ก็ยังเป็นปัญหาโต้แย้ง ถกเถียง เพื่อหาข้อยุติอยู่จนทุกวันนี้ ส่วนการวิจัยทางด้านสังคมศาสตร์ที่ถูกมองว่ามิได้กระทบกระเทือนต่อสรีระร่างกายของมนุษย์ (subject) ก็ตาม แต่ประเด็นปัญหาทางจริยธรรมในการทำวิจัยทางสังคมศาสตร์ ได้ถูกหยิบยกขึ้นมาพิจารณาด้วยเช่นกัน และการให้ทุนวิจัยทางสังคมศาสตร์ในปัจจุบัน จะนำประเด็นทางจริยธรรมขึ้นมาประกอบการพิจารณาให้ทุน

โดยทั่วไป บทบัญญัติทางจริยธรรมในการวิจัยทางสังคมศาสตร์ มีหลักการเช่นเดียวกับการวิจัยในคนทางวิทยาศาสตร์ และทางการแพทย์ กล่าวคือ

- ผู้ถูกวิจัย (subject) ต้องได้รับการบอกกล่าว และให้ความยินยอมโดยสมัครใจ

* สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล ต. ศาลายา อ. พุทธมณฑล จ. นครปฐม 73170
E-mail: prcst@mahidol.ac.th

- นักวิจัยต้องรักษาความลับ ความเป็นส่วนตัว และการปิดบังชื่อของผู้ถูกวิจัย
- การวิจัยต้องไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนทางร่างกายและจิตใจของผู้ถูกวิจัย
- ผลของการวิจัยควรให้ผลดีต่อสังคม

บทความนี้ เป็นการทบทวนประสบการณ์ของผู้เขียนในฐานะนักวิจัยทางสังคมศาสตร์ โดยหยิบยกมุมมองทางจริยธรรมในการทำวิจัยในประเด็นย่อย เพื่อให้ผู้อ่านพิจารณาและใช้วิจารณ์ญาณ ค้นหาแนวทางให้การวิจัยทางสังคมศาสตร์ถูกต้องตามหลักจริยธรรมต่อไป

ประเด็นที่ผู้เขียนขอเสนอให้พิจารณา ได้แก่

1. ความจำเป็นในการทำวิจัยทางสังคมศาสตร์ และประเด็นการวิจัย
2. วิธีการเก็บข้อมูล
3. การให้คำยินยอมโดยการบอกกล่าว (Informed Consent)
4. การรักษาความลับของผู้ให้ข้อมูล
5. การเสนอผลงานวิจัยและการใช้ประโยชน์จากงานวิจัย
6. ความเกี่ยวข้องกับผู้ให้ทุนวิจัย

1. ความจำเป็นในการวิจัยทางสังคมศาสตร์ และประเด็นการวิจัย

การทำวิจัยทางสังคมศาสตร์ถูกตั้งข้อสังเกตมาโดยตลอดว่ามีความจำเป็น หรือให้ประโยชน์แก่มนุษยชาติมากน้อยแค่ไหน โดยเฉพาะเมื่อเปรียบเทียบกับการศึกษาทางวิทยาศาสตร์ แม้ว่ากระบวนการวิจัยทางวิทยาศาสตร์ที่ใช้คนเป็นผู้ถูกวิจัยจะถูกมองว่าหมิ่นเหม่ต่อการผิดจริยธรรม หรือศีลธรรมมากกว่าก็ตาม แต่ก็ยังถูกมองว่าเป็นประโยชน์ในแง่ความรู้ทางวิชาการ และการนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ได้ทันที แต่การวิจัยทางสังคมศาสตร์จำเป็นต้องตอบคำถามด้านการนำไปใช้ประโยชน์ให้ได้ก่อนเพราะ

ในแง่หลักการของจริยธรรม งานวิจัยทุกงานควรจะทำเมื่อไม่มีวิธีการที่จะได้มาซึ่งความรู้โดยวิธีอื่นแล้วจึงควรทำวิจัย เพราะการวิจัยทางสังคมศาสตร์แม้ไม่ปรากฏชัดเจนว่าสามารถก่อให้เกิดอันตรายทางร่างกาย ทำนองเดียวกับการวิจัยเชิงทดลองในคลินิกก็ตาม แต่การวิจัยทางสังคมศาสตร์สามารถก่อให้เกิดความเครียด ความอึดอัด ความไม่พึงพอใจต่อบุคคลอื่นหรือความรู้สึกไม่ดีต่อตนเอง ตัวอย่างเช่น การใช้แบบทดสอบมาวัดความคิดเชิงสร้างสรรค์ และพบว่า ผู้ถูกวิจัยมีความคิดเชิงสร้างสรรค์อยู่ในระดับต่ำ จะมีผลให้ผู้ถูกวิจัยที่รับทราบผลการทดสอบนั้น คิดว่าตนเองต่ำต้อยกว่าผู้อื่น อีกตัวอย่างหนึ่งคือ การทำวิทยานิพนธ์เรื่องมารดาวัยรุ่นนอกสมรสในสถานสงเคราะห์เอกชน ผู้ดูแลสถานสงเคราะห์เล่าให้ฟังตอนที่ผู้เขียนไปเป็นกรรมการสอบป้องกันโครงร่างวิทยานิพนธ์ว่า โดยแท้จริงแล้วเธอไม่ยอมให้มีการวิจัยในเรื่องนี้เพราะเธอรู้สึกสงสารที่ “Case (มารดาวัยรุ่น) เข้าไปหมด” คำว่าเข้า หมายถึงการชกเข้าทางร่างกายและจิตใจจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับมารดาวัยรุ่น และยังชกเข้าจากการถูกผู้วิจัยซักถามซ้ำแล้วซ้ำเล่าอีก

นอกจากนี้ ผลจากการวิจัยทางสังคมศาสตร์ยังสามารถมีผลกระทบต่อสภาพความเป็นอยู่ของผู้ถูกวิจัยได้ ตัวอย่างเช่น การสำรวจความคิดเห็นผู้ตกงานของบริษัทเงินทุนต่าง ๆ พบว่า พนักงานของบริษัทส่วนใหญ่ระบุว่าเป็นความผิดพลาดของธนาคารแห่งประเทศไทย ดังนั้น ธนาคารแห่งประเทศไทยน่าจะไม่นิยมนับผู้ตกงานเหล่านี้เข้าทำงานในธนาคารแห่งประเทศไทย เพราะมีทัศนคติเชิงลบต่อธนาคารแห่งประเทศไทยอยู่ก่อนแล้ว

งานวิจัยทางสังคมศาสตร์ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการวิจัยพฤติกรรมของคนมักถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่าเป็นการเหมาะสมหรือไม่ที่ไปล่วงล้ำชีวิตส่วนบุคคล โดยเฉพาะปัจจุบันมีการวิจัยเรื่องพฤติกรรมทางเพศอย่างแพร่หลาย ในกลุ่มบุคคลหลากหลายวัย โดยมีวัตถุประสงค์ (ที่อ้างไว้) เพื่อยุติการแพร่กระจายของโรคเอดส์ จากการได้พูดคุยกับอาจารย์ผู้ควบคุมวิทยานิพนธ์ของนักศึกษา บางท่านให้ตัวอย่างประเด็นหัวข้อวิจัยของนักศึกษาบางเรื่องที่ไม่เหมาะสมที่จะทำวิจัย ตัวอย่างเช่น การวิจัยเรื่อง

พฤติกรรมทางเพศของพระสงฆ์ คำถามที่เกิดขึ้นก็คือ สมควรจะทำวิจัยเรื่องนี้หรือไม่ วัตถุประสงค์ของการทำวิจัยเรื่องนี้คืออะไร และประโยชน์ที่ได้จากการวิจัยเรื่องนี้คืออะไร (ผู้วิจัยต้องการแก้ปัญหาพฤติกรรมทางเพศของพระสงฆ์หรือไม่) สิ่งที่ผู้วิจัยต้องตระหนักก่อนการทำวิจัยทางสังคม คือความเหมาะสมของสภาพสังคมไทย นักวิจัยอาจทำวิจัยเรื่องนี้โดยไม่ผิดกฎหมาย แต่ผิดหลักการจริยธรรมหรือไม่ เพราะนอกจากต้องพิจารณาถึงการให้ความเคารพในสิทธิส่วนบุคคลแล้ว ยังต้องพิจารณาถึงความเคารพในสถานภาพที่บุคคลนั้นดำรงอยู่ด้วย

2. วิธีการเก็บข้อมูล

ด้วยหลักการของจริยธรรมในการทำวิจัยทางสังคมศาสตร์ ผู้วิจัยควรออกแบบการวิจัย และวิธีการเก็บข้อมูลที่เหมาะสมกับประเด็นวิจัยและกระบวนการทำวิจัย ตัวอย่างเช่น การเลือกตัวอย่าง ต้องไม่มีการลำเอียง หรือใช้วิธีคำนวณตัวอย่างเท่าที่จำเป็นจริงเท่านั้น วิธีการเก็บข้อมูลเป็นวิธีการที่เลือกสรรแล้วว่าเหมาะสมกับการทำวิจัยครั้งนี้ แต่ในบางครั้งจำเป็นต้องปิดบังมิให้ผู้ถูกวิจัยทราบแต่ต้น เช่น การใช้วิธีการสังเกตพฤติกรรมบางอย่าง ถ้าผู้ถูกวิจัยได้รับแจ้งล่วงหน้าอาจทำให้ผู้ถูกวิจัยปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่เคยปฏิบัติอยู่เสียใหม่เมื่อเผชิญหน้านักวิจัย ดังนั้นจึงพบว่าในงานวิจัยเชิงทดลองบางเรื่อง นักวิจัยได้เฝ้ามองพฤติกรรมของผู้ถูกวิจัยโดยผ่านกระจกที่ผู้ถูกวิจัยมองไม่เห็นและไม่ทราบว่ากำลังถูกสังเกต ซึ่งในกรณีนี้สามารถตั้งเป็นประเด็นด้านจริยธรรมได้เช่นกัน มีตัวอย่างหนึ่งที่พบในวิทยานิพนธ์ของนักศึกษาด้านภาษาศาสตร์ที่ศึกษาการใช้ภาษาอังกฤษของผู้ชายของที่บางลำภู เพื่อคว้าภาษาที่ใช้ชักชวนให้นักท่องเที่ยวมาซื้อสินค้านั้นเป็นอย่างไร ถูกต้องตามหลักภาษาหรือไม่ นักศึกษาคนนี้ใช้เครื่องอัดเทปขนาดเล็กไปอัดเทปการสนทนาระหว่างผู้ชายกับนักท่องเที่ยว โดยไม่บอกแก่ผู้ชายเพราะเกรงว่า ผู้ชายจะอายที่มีการคอยจับผิดคำพูดของตน ในแง่นี้เป็น การผิดจริยธรรมหรือไม่ที่ใช้วิธีการเก็บข้อมูลแบบนี้ อย่างไรก็ตามผู้วิจัยอ้างว่าผลที่ได้จากการวิจัย จะไปนำเสนอต่อผู้รับผิดชอบเรื่องการท่องเที่ยว เพื่อมาปรับปรุงการใช้ภาษาอังกฤษของพ่อค้าแม่ค้าที่บางลำภู อีกตัวอย่างหนึ่ง ผู้เขียนเคยเข้าไปอยู่ใน

หมู่บ้านชนบท เพื่อศึกษาพฤติกรรมการกินของผู้สูงอายุและเด็ก เมื่อใช้วิธีการสัมภาษณ์ชาวบ้านจะบอกว่าได้จัดหาอาหารให้แก่เด็กได้รับประทานทุกมื้อ แต่จากการสังเกต พบว่า เด็กเล็กในหมู่บ้านมิได้รับประทานอาหารทุกมื้อ เพราะผู้ใหญ่ไม่มีเวลาทำอาหารให้รับประทาน และผู้ใหญ่คิดว่าเด็กไปรับประทานอาหารที่บ้านอื่นที่เป็นญาติพี่น้องในละแวกเดียวกันแล้ว จึงไม่ตามตัวเด็กมารับประทานอาหาร ดังนั้นในระยะแรกผู้วิจัยอาจไม่แจ้งให้ทราบว่าจะมาศึกษาเรื่องอะไร เพื่อสังเกตพฤติกรรมที่แท้จริง อย่างไรก็ตามผู้วิจัยสมควรจะแจ้งให้ผู้ถูกวิจัยทราบในภายหลัง

จากตัวอย่างข้างต้น จะเห็นว่าผู้วิจัยได้ปิดบังวิธีการเก็บข้อมูลแก่ผู้ถูกวิจัย แม้ว่าจะมีได้ปิดบังวัตถุประสงค์ของการเข้าไปทำการวิจัยในหมู่บ้าน เพราะต้องแจ้งแก่ผู้ใหญ่บ้านและชาวบ้านว่าเข้าไปทำอะไร แต่ผู้วิจัยมิได้บอกรายละเอียดวิธีการเก็บข้อมูล หรือเนื้อหาที่ต้องการได้จากการเก็บข้อมูลทั้งหมด

ในงานวิจัยบางโครงการ นักวิจัยไม่เพียงแต่ปิดบังรายละเอียดบางอย่างเท่านั้น ยังอาจใช้วิธีการที่เรียกว่า “หลอกลวง” ผู้ถูกวิจัย แม้ว่าการหลอกลวงนั้น อาจไม่ได้ก่อให้เกิดผลเสียแก่ผู้ถูกวิจัยก็ตาม ตัวอย่างเช่น ผู้วิจัยเรื่องพฤติกรรมทางเพศของชายรักร่วมเพศ ใช้วิธีสวมรอยว่า ตนเองมีพฤติกรรมรักร่วมเพศเช่นกัน ทั้งที่ตัวเองมิได้เป็นเช่นนั้น ถือว่าเป็นการหลอกลวงหรือไม่ ในกรณีเช่นนี้ ผู้วิจัยมักอ้างว่าเพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกที่ถูกต้องแม่นยำที่สุด

3. การให้คำยินยอมโดยการบอกกล่าว (Informed Consent)

สืบเนื่องจากการที่นักวิจัยปิดบังรายละเอียดบางอย่าง หรือ หลอกลวง หรือ ปลอมตัวเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ต้องการ นำมาสู่ประเด็นสำคัญของการทำวิจัยทางสังคมศาสตร์ คือ ผู้ทำวิจัยต้องไม่บีบบังคับ กดดันให้ผู้ถูกวิจัยยินยอมทำตามผู้วิจัย เช่น ยินยอมให้สัมภาษณ์ ยินยอมให้ถูกทดลองเพื่อสังเกตพฤติกรรม ผู้ถูกวิจัยต้องมีความสมัครใจที่จะร่วมมือในการให้ข้อมูล ในปัจจุบันผู้ให้ทุนวิจัยมีข้อบังคับว่าผู้ขอทุนวิจัย

ต้องเตรียมหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่าผู้ถูกวิจัยให้คำยินยอมที่จะเข้าร่วมในการวิจัยหรือให้ข้อมูล ซึ่งอาจเป็นในรูปใบยินยอม (consent form) ที่เป็นลายลักษณ์อักษรและแสดงลายเซ็นของผู้ถูกวิจัย หรือการแจ้งให้ผู้ถูกวิจัยทราบด้วยวาจาและให้คำยินยอมด้วยวาจา (ใช้ในการวิจัยเชิงสำรวจทางโทรศัพท์) กฎทั่วไปของการใช้ใบยินยอม คือ ถ้าเป็นการกระทำที่เสี่ยงมากเท่าใด ก็จำเป็นต้องมีใบยินยอมที่เป็นลายลักษณ์อักษรมากเท่านั้น ในใบยินยอมต้องมีรายละเอียดในเรื่องต่างๆ ได้แก่ การอธิบายถึงวัตถุประสงค์ของการทำวิจัย กระบวนการทำวิจัย ระยะเวลาของการวิจัย อธิบายถึงความเสี่ยงและความไม่สะดวกที่อาจเกิดขึ้นถ้าเข้าร่วมในการวิจัย ผู้วิจัยรับรองว่าจะเก็บรักษาข้อมูลที่ได้เป็นความลับ และไม่ระบุชื่อผู้ให้ข้อมูล ผู้ถูกวิจัยสามารถยกเลิกการเข้าร่วมวิจัยได้ตลอดเวลาโดยไม่มีการลงโทษ และผลประโยชน์หรือค่าตอบแทนที่ผู้ถูกวิจัยจะได้รับ

จากประสบการณ์ในการทำวิจัยพบว่า การขอความร่วมมือในการให้ข้อมูลของคนไทยที่บรรลุนิติภาวะแล้ว ไม่ค่อยมีปัญหาหรือไม่ค่อยได้รับคำปฏิเสธ โดยเฉพาะจากผู้ที่ย้ายอยู่ในชนบท ประการหนึ่งอาจเป็นเพราะคนไทยมีนิสัย “เกรงใจ” อีกประการหนึ่ง เพราะผู้รับผิดชอบโครงการวิจัยได้อบรมสั่งสอนพนักงานสัมภาษณ์และนักวิจัยว่าให้มีการอ่อนน้อมถ่อมตนเข้าไปหาผู้มีวัยวุฒิสูงกว่า และเป็นผู้มีคุณวุฒิสูงกว่า (เพราะถือว่าเราไปขอข้อมูลหรือความรู้จากท่าน) ถ้าเป็นนักศึกษาไปเก็บข้อมูลทำวิทยานิพนธ์ ก็ไม่มีปัญหาอุปสรรค เพราะผู้ถูกวิจัยถือว่าเป็นการได้ทำบุญช่วยให้นักศึกษาได้เรียนจบ

ความจำเป็นที่ต้องมีใบยินยอมในการเก็บข้อมูลทุกครั้งหรือไม่นั้น เป็นสิ่งที่สามารถโต้แย้งกันได้อีกประเด็นหนึ่ง ตัวอย่างการเก็บข้อมูลในชนบทภาคอีสานเป็นระยะเวลากว่า 10 ปี พบว่าไม่มีความจำเป็นต้องใช้ใบยินยอมในการขอสัมภาษณ์ชาวบ้านแต่ประการใด ในการเก็บข้อมูลเมื่อไม่นานนี้ ผู้ให้ทุนกำหนดให้มีใบยินยอมที่มีลายเซ็นผู้ให้ข้อมูลทุกคน ทำให้ผู้วิจัยต้องผลิตใบยินยอมกว่า 7,000 ใบตามจำนวนตัวอย่าง คิดแนบไปกับแบบสอบถาม และพบว่า เมื่อมีเอกสารที่เป็นลายลักษณ์อักษรให้ชาวบ้านลงนาม ชาวบ้านเกิดความหวาดระแวง และไม่กล้าเซ็นเนื่องจากได้รับ

คำคัดค้านจากทางราชการ มิให้เซ็นชื่อในเอกสารใดๆ ที่ไม่แน่ใจ เพราะจะเป็นข้อผูกมัดทางกฎหมาย ที่อาจทำให้เสียหายในภายหลัง ผู้วิจัยจึงต้องให้พนักงานสัมภาษณ์อ่านข้อความ และเซ็นชื่อแทนผู้ให้ข้อมูล

แต่ประเด็นที่สมควรนำมาพิจารณาในแง่จริยธรรม คือ การได้รับคำยินยอมจากผู้ถูกวิจัยบางกลุ่มที่ยังไม่บรรลุนิติภาวะ แต่ได้รับความคุ้มครองในแง่กฎหมายจากผู้ปกครอง ตัวอย่างเช่น งานวิจัยเรื่องพฤติกรรมทางเพศของวัยรุ่นในชนบท ผู้วิจัยมีคำถามในด้านความรู้ ทักษะ และพฤติกรรมทางเพศของวัยรุ่น ผู้วิจัยจะถูกผู้ปกครองซักถามก่อนที่จะมาถามอะไรลูกเขา โดยเฉพาะถ้าสัมภาษณ์ลูกสาวจะถูกพ่อหรือแม่ซักใช้มากกว่าสัมภาษณ์ลูกชาย บางครั้งพ่อหรือแม่จะมานั่งฟัง (เฝ้า) ลูกสาวอยู่ตลอดเวลา ทำให้การสัมภาษณ์ไม่สะดวก ผู้วิจัยต้องอาศัยกลอุบายที่จะแยกพ่อแม่ออกจากลูกให้ได้ เพราะในคำถามสุดท้ายจะเป็นคำถามถึงประสบการณ์ทางเพศของผู้ตอบ แม้ว่าวิธีการเก็บข้อมูลในตอนนี้จะไม่ใช่วิธีสัมภาษณ์ แต่ได้ให้ผู้ตอบ ตอบในกระดาษที่เตรียมไว้แล้วพับกระดาษคำตอบใส่ในซองและปิดผนึก เชื่อได้ว่าถ้าผู้ปกครองของวัยรุ่นทราบว่ามีการถามเช่นนี้ คงมีเรื่องวุ่นวายแน่นอน ดังนั้นแม้ว่าผู้ปกครองของเด็กจะให้คำยินยอมด้วยการลงนามเป็นลายลักษณ์อักษรหรือด้วยวาจาก็ตาม คำถามก็คือผู้วิจัยได้ทำผิดจริยธรรมหรือไม่

ในประเด็นจริยธรรมที่ใช้อายุเป็นเกณฑ์ที่จะกำหนดว่าอายุเท่าใด ควรจะได้รับความยินยอมจากใครนั้น ต้องอาศัยกฎหมายเข้ามาช่วยประกอบการตัดสินใจ เพราะยังมีเงื่อนไขอื่นๆ ที่ต้องนำมาพิจารณา เช่น ในกรณีที่เด็กหรือวัยรุ่นไม่ได้อยู่กับผู้ปกครองหรือผู้ดูแล (เช่นครู) จะต้องรขอคำยินยอมจากผู้ดูแลหรือผู้ปกครองเด็กหรือไม่

นอกจากกลุ่มที่ยังไม่บรรลุนิติภาวะแล้ว ยังมีประชากรบางกลุ่มที่ไม่สามารถแสดงออกว่าไม่เต็มใจหรือไม่ยินยอมเข้าเป็นผู้ถูกวิจัย เพราะถูกบังคับจากผู้ที่มีอำนาจหน้าที่เหนือกว่า เช่น นักเรียน นักศึกษา นักโทษ ลูกจ้างในบริษัท ทหารชั้นผู้น้อย

รวมทั้งผู้พิการทางสมอง หรือผู้ไร้ความสามารถ ฯลฯ ในแง่จริยธรรม นักวิจัยควรยึดหลักเช่นใด ที่จะปฏิบัติต่อผู้ไม่มีอำนาจต่อรองเหล่านี้ เช่น ถ้าผู้ปกครองที่ถูกกฎหมาย อนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษรเท่ากับนักวิจัยสามารถเก็บข้อมูลได้โดยไม่ผิดจริยธรรม แต่ผู้เยาว์ไม่เต็มใจตอบคำถาม นักวิจัยควรขออนุญาตต่อผู้เยาว์หรือผู้น้อยด้วย เช่นกัน หรือนักวิจัยทำตามหลักการของจริยธรรม คือ กระทำการที่คิดว่าไม่ก่อให้เกิดอันตรายทางร่างกายและจิตใจต่อผู้ถูกวิจัย

4. การรักษาความลับของผู้ให้ข้อมูล

ก่อนจะพิจารณาประเด็นที่เกี่ยวข้องกับจริยธรรมในเรื่องการรักษาความลับของผู้ให้ข้อมูล ขอให้ผู้วิจัยถามตัวเองว่ารู้สึกอย่างไร ถ้ามีใครสักคนมาชักใช้และไต่สวนความเป็นอยู่ ความคิดความเชื่อ ทัศนคติ ฯลฯ ผู้วิจัยรู้สึกหรือไม่ว่าความเป็นส่วนตัว (privacy) ได้ถูกล่วงล้ำก้ำเกินโดยผู้ชักถาม และจะโกรธหรือไม่ถ้าถูกเปิดเผยชื่อว่าเป็นผู้ให้ข้อมูลในเรื่องนั้นเรื่องนี้ ในแง่จริยธรรมของการทำวิจัย การรักษาความลับของผู้ให้ข้อมูลเป็นเรื่องสำคัญอย่างมาก ซึ่งผู้วิจัยอาจใช้วิธีใดวิธีหนึ่ง หรือสองวิธีในการรักษาความลับ คือไม่เปิดเผยชื่อผู้ให้ข้อมูล แต่อาจใช้ชื่อหรือสถานที่สมมติแทน หรือใช้ปseudonym หรือในอีกกรณี สามารถเก็บรักษาชื่อผู้ให้ข้อมูลไว้อย่างมิดชิด ไม่ให้ผู้อื่นนำมาใช้ไม่ว่าในทางบวกหรือทางลบ ในกรณีที่ผู้วิจัยต้องการเปิดเผยชื่อผู้ให้ข้อมูลต้องได้รับอนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษรเสียก่อน

อย่างไรก็ตามจะพบว่าในรายงานการวิจัยบางเรื่อง แม้ว่าผู้วิจัยจะใช้ชื่อและสถานที่สมมติแล้วก็ตาม แต่จากการบรรยายลักษณะของประชากรที่ศึกษาและสถานที่แล้ว ผู้อ่านรายงานอาจคาดเดาได้ว่าเป็นชื่อหรือสถานที่ใด มีตัวอย่างงานวิจัยที่สถาบันวิจัยประชากรและสังคมทำร่วมกับศูนย์วิจัยแห่งหนึ่งในสหรัฐอเมริกา หลังจากการเก็บข้อมูลเสร็จสิ้นแล้ว ได้มีการปรึกษาหารือถึงการนำเสนอผลการวิจัยเรื่องเครือข่ายทางสังคมของอำเภอหนึ่งในจังหวัดภาคอีสาน ถ้าการเสนอผลการวิจัยในรูปแบบที่ของอำเภอ ผู้ที่อ่านงานวิจัยจะทราบทันทีว่าเป็นแผนที่อำเภออะไร แม้ว่าจะใช้ชื่ออำเภอ

ปลอมก็ตาม ในที่ประชุมมีข้อเสนอแนะว่าอาจใช้วิธีกลับด้านแผนที่เพื่อมิให้จับได้ว่าเป็นแผนที่อำเภอดิ

ในบางกรณี จะพบว่าวิธีการศึกษาริจัยมิได้เอื้อให้สามารถปกปิดชื่อผู้ให้ข้อมูล เช่น การศึกษาระยะยาวที่ติดตามประชากรคนเดิม จำเป็นต้องทราบชื่อผู้ให้ข้อมูลเพื่อได้ติดตามเก็บข้อมูลในเวลาที่กำหนด

อนึ่ง แม้นักวิจัยจะพยายามรักษาความลับของผู้ให้ข้อมูลก็ตาม แต่วิธีการเก็บข้อมูลบางอย่าง เช่น การสนทนากลุ่ม (focus group discussion) หรือการสัมภาษณ์กลุ่ม (group interview) ผู้ให้ข้อมูลในกลุ่มจะทราบข้อมูลของคนอื่นๆ ในกลุ่ม ในกรณีเช่นนี้นักวิจัยไม่สามารถบังคับหรือขอร้องผู้ร่วมสนทนามีเปิดเผยข้อมูลของคนอื่นได้

ในอีกประเด็นหนึ่งที่เป็นข้อถกเถียงในกลุ่มนักวิจัยเองว่า ในระหว่างที่เก็บข้อมูล ถ้านักวิจัยพบสิ่งที่ไม่ถูกต้อง เช่นการกระทำผิดกฎหมาย นักวิจัยจะอย่างไร ควรแจ้งแก่เจ้าหน้าที่ที่รักษากฎหมายหรือไม่ ตัวอย่างเช่น การวิจัยปัญหาโสเภณี ผู้ที่เก็บข้อมูลจะได้ข้อมูลเกี่ยวกับกระบวนการค้าโสเภณีโดยผู้มีอิทธิพลต่างๆ ที่ไม่ได้ตั้งใจ เพราะมีวัตถุประสงค์หลักของการวิจัยเรื่องเช่นนี้ นักวิจัยปรึกษากันว่าจะเปิดเผยเรื่องนี้หรือไม่ ทำนองเดียวกัน การวิจัยเรื่องแรงงานข้ามชาติ ก็พบกระบวนการค้าแรงงานข้ามชาติ นักวิจัยจะเลือกทางออกเช่นไร จะแจ้งแก่หน่วยเหนือที่รับผิดชอบหรือเพิกเฉยปกปิดข้อมูลนี้ หรือเลิกทำการวิจัย ฯลฯ

5. การเสนอผลงานวิจัยและการใช้ประโยชน์จากงานวิจัย

เป็นที่ยอมรับกันเป็นสากลว่า ผู้ทำวิจัยต้องทำวิจัยโดยปราศจากอคติและต้องเสนอผลงานวิจัยอย่างตรงไปตรงมา ตามข้อมูลที่ได้เก็บรวบรวมและนำมาวิเคราะห์ แต่ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับจริยธรรมในการทำวิจัยทางสังคมศาสตร์ จะพบเสมอว่าข้อค้นพบจากงานวิจัยบางครั้ง เมื่อเสนอผลงานแก่สาธารณะ จะพบว่ามีผลกระทบตอ

กลุ่มบุคคล ชุมชน หรือแม้แต่กระทบต่อสังคมทั่วไปในระดับกว้าง ตัวอย่าง ผลกระทบของข้อค้นพบจากการสำรวจวิจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมทางสังคมที่เห็นชัดเจน คือ การหยั่งคะแนนเสียงเลือกตั้ง (poll) ต่างๆ เชื่อกันว่ามีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของประชาชนที่จะเลือกผู้สมัครรับเลือกตั้งคนใด ด้วยเหตุนี้ในบางครั้งนักวิจัยที่ทำการสำรวจความคิดเห็นเรื่องนี้ จึงถูกมองว่าเป็นผู้รับใช้พรรคการเมืองใดพรรคการเมืองหนึ่ง

อีกกรณีหนึ่ง แม้ว่าจะมีการปกปิดชื่อผู้ถูกวิจัยแล้วก็ตาม แต่ผลการวิจัยได้ระบุกลุ่มประชากรที่ศึกษาอย่างชัดเจน ตัวอย่างงานวิจัยที่ผ่านมาในเรื่องพฤติกรรมทางเพศของวัยรุ่นในสถานศึกษา เมื่อมีการเก็บข้อมูลจากสถานศึกษาหลายประเภท จะพบว่าสถานศึกษาประเภทอาชีวศึกษา มีอัตราการมีเพศสัมพันธ์ก่อนสมรสสูงกว่าสถานศึกษาประเภทอื่น การเสนอผลการวิจัยออกไปทำให้นักเรียนอาชีวจะถูกมองอย่างดูหมิ่นเหยียดหยามว่านักเรียนประเภทอื่นใช่หรือไม่ นักวิจัยได้เข้ามารับผิดชอบเรื่องนี้อย่างไร สิ่งที่สามารถยกเป็นประเด็นโต้แย้งของนักวิจัย คือ งานวิจัยประเภทนี้สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในทางนโยบายและทางปฏิบัติแก่ผู้บริหารสถานศึกษา เพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นแล้ว และป้องกันปัญหาที่กำลังจะเกิดขึ้นอีกในอนาคต

การใช้ประโยชน์จากการวิจัยเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่ควรหยิบยกขึ้นมาพิจารณาในแง่จริยธรรม ประการแรกเมื่อผลงานวิจัยถูกตีพิมพ์แพร่หลายทั่วไป กลายเป็นของใช้ของสาธารณะ (public use) นักวิจัยไม่สามารถเข้าไปควบคุมการใช้ข้อมูล หากมีผู้นำข้อค้นพบจากการวิจัยไปตีความหรือไปใช้ประโยชน์โดยมิชอบ ด้วยเหตุนี้จึงมีงานวิจัยบางชิ้นที่ถูกจำกัดการใช้หรือจำกัดจำนวนพิมพ์ เพื่อจำกัดวิธีการเผยแพร่อีกประเด็นหนึ่ง เป็นการนำข้อมูลที่เป็นลักษณะส่วนตัวบุคคล ผู้ถูกวิจัยไปใช้ประโยชน์ในแง่การตลาด เช่น ข้อมูลลักษณะทางประชากร การใช้ชีวิตของประชากรตัวอย่าง โดยผู้วิจัยอาจขายข้อมูลเหล่านี้ให้แก่บริษัทที่ทำธุรกิจด้านขายข้อมูล เช่นนี้เป็นการผิดจริยธรรมหรือไม่ เพราะผู้ถูกวิจัยมิได้ให้คำยินยอมในแง่การร่วมมือในการให้ข้อมูล หรือเป็นผู้ถูก

ทดลอง แต่มิได้ยินยอมถึงการนำข้อมูลไปขายต่อ ในกรณีนี้ผู้ถูกวิจัยสามารถเรียกร้องค่าตอบแทนได้หรือไม่ในแง่กฎหมาย

6. ความเกี่ยวข้องกับผู้ให้ทุนวิจัย

ดังที่กล่าวมาแล้วว่า ในปัจจุบันยังมีนักวิจัยที่ถูกมองว่าเป็น “มือปืนรับจ้าง” “สมุนรับใช้” ของผู้ให้ทุนวิจัย ในเรื่องนี้นักวิจัยควรใคร่ครวญตั้งแต่การยื่นขอทุนทำวิจัย ว่าผู้ให้ทุนเป็นใคร ผู้ให้ทุนมีหลักการ หรืออุดมการณ์ของการให้ทุนอย่างไร การวิจัยทางการแพทย์ในคลินิกมักถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่า ใช้คนไทยเป็นหนูทดลองยา ทำไมผู้วิจัยต้องไปรับงานวิจัยประเภทนี้มาทำด้วย ทำไมผู้ให้ทุนจึงไม่ให้ทุนวิจัยเชิงทดลองนี้แก่ประเทศด้อยพัฒนาอื่นๆ ฯลฯ การวิจัยทางสังคมศาสตร์เช่นกัน ในยุคแรกที่นักวิจัยใช้วิธีการวิจัยทางมานุษยวิทยาเข้าไปศึกษาชุมชน ปัจจุบันถูกมองว่าเป็นการล้วงความลับทางการเมือง และทางเศรษฐกิจของผู้ให้ทุนที่เป็นรัฐบาลต่างชาติ

ถ้าผู้ให้ทุนเข้ามาแทรกแซงการทำงานของนักวิจัย เช่น เข้ามาเสนอแนะวิธีการเก็บข้อมูล เสนอแนะขนาดตัวอย่าง หรือชี้แนะสิ่งที่น่าจะเป็นข้อค้นพบในการวิจัย นักวิจัยจะทำอย่างไร นักวิจัยมีทางเลือกที่จะไม่ขอรับทุน ถ้าเป็นขั้นเริ่มต้น แต่ถ้าได้เริ่มงานวิจัยไปแล้วและได้รับทุนมาแล้ว นักวิจัยจะตัดสินใจในเรื่องเช่นนี้อย่างไร โดยเฉพาะเมื่อมีการสรุปผลการวิจัย และเตรียมเสนอต่อสาธารณชน ผู้ให้ทุนอาจเข้ามาขอรับรองให้เสนอผลการวิจัยเฉพาะที่ให้ภาพที่เป็นทางบวก เช่น การวิจัยประเมินผลโครงการพัฒนาต่าง ๆ เป็นต้น หรือในกรณีที่นักวิจัยประเมินว่าโครงการที่กำลังทำอยู่บริหารงานอย่างไม่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลที่โครงการดังกล่าวจะถูกตัดทุนช่วยเหลือชาวบ้าน ทำให้เกิดผลเสียหายแก่ชาวบ้านโดยตรง นักวิจัยจะตัดสินใจเกี่ยวข้องกับเรื่องนี้อย่างไร

ในอีกประเด็นหนึ่ง ถ้านักวิจัยเสนอผลการวิจัยต่อผู้ให้ทุนครบตามเงื่อนไข แต่ผู้ให้ทุนเก็บผลการวิจัยไว้ไม่เผยแพร่ต่อ หรือเผยแพร่บางส่วน นักวิจัยจะหาทาง

ออกในเรื่องนี้ได้อย่างไร อันที่จริงควรมีข้อตกลงกันก่อนในเรื่องการเผยแพร่ผลการวิจัยระหว่างนักวิจัยและผู้ให้ทุน

สรุป

แม้ว่าการทำวิจัยในคนของนักวิจัยทางสังคมศาสตร์ จะทำให้ผู้วิจัยประสบความยุ่งยากในการเก็บข้อมูลมากขึ้น รวมทั้งอาจต้องเสียค่าใช้จ่าย เสียเวลาเพิ่มมากขึ้น และการกระทำที่คำนึงถึงหลักจริยธรรมตลอดเวลา อาจไม่ได้ผลตอบแทนที่เห็นเป็นรูปธรรม แต่สิ่งที่นักวิจัยได้รับ คือความภาคภูมิใจในวิชาชีพ และความพอใจต่อสิ่งที่ได้กระทำลงไป ดังนั้น นักวิจัยที่ดีควรมีการไตร่ตรองให้รอบคอบ ไม่ควรผลิผลมารับงานวิจัยและควรนำประเด็นที่เกี่ยวข้องกับจริยธรรมของการทำวิจัยในคนที่ได้นำเสนอไว้ในบทความนี้มาประกอบการพิจารณา และถามตัวเองว่า ในฐานะนักวิจัยควรมีความรับผิดชอบต่อใครบ้าง นักวิจัยรับผิดชอบต่อตนเอง ต่อผู้ให้ทุนวิจัย ต่อหน่วยงานที่สังกัด ต่อแวดวงวิชาการ หรือต่อสังคมโดยรวม และจัดลำดับว่าความรับผิดชอบต่อสิ่งใดควรมาก่อนและมาหลัง

เอกสารอ้างอิง

- Neuman, W.L. 1991. *Social Research Methods : Qualitative and Quantitative Approaches*. Massachusetts : Allyn and Bacon.
- Kimmel, A.J. 1988. *Ethics and Values in Applied Social Research*. Calif : Sage Publications.
- World Health Organization. 1995. *Guidelines for Good Clinical Practice (GEP) for Trials on Pharmacuntical Products*. WHO Technical Report Series. No. 850.
- Shah, I. &. Greenwell, F. 1996. *Social Science Research and Ethical Considerations*. UNDP/ UNFPA/WHO/World Bank Special Program of Research, Development and Research Training in Human Reproduction, October 1996.